

MINTAQALARDA SANOAT KLASTERLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGI**Zayniddinov Eldor Erkinovich****Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi, Magistr****eldorzayniddinov1990@gmail.com****+998906709990****<https://doi.org/10.5281/zenodo.18276970>**

Annotatsiya: Mazkur tezisda mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda sanoat klasterlarining tutgan o'rni va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda sanoat klasterlari orqali ishlab chiqarish hajmini oshirish, bandlikni kengaytirish, innovatsion faollikni kuchaytirish hamda hududlar raqobatbardoshligini mustahkamlash masalalari ilmiy manbalar asosida yoritiladi. O'zbekiston va xorijiy tajribalar misolida klasterlashuvning iqtisodiy natijalari baholanadi.

Kalit so'zlar: sanoat klasterlari, mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik, innovatsiyalar, hududiy rivojlanish.

Аннотация: В данном тезисе анализируется роль промышленных кластеров в региональном экономическом развитии и их влияние на экономическую эффективность. На основе научных источников рассматриваются вопросы увеличения объемов производства, расширения занятости, усиления инновационной активности, а также укрепления конкурентоспособности регионов посредством развития промышленных кластеров. На примере опыта Узбекистана и зарубежных стран оцениваются экономические результаты кластеризации.

Ключевые слова: промышленные кластеры, региональная экономика, экономическая эффективность, конкурентоспособность, инновации, региональное развитие.

Abstract: This thesis analyzes the role of industrial clusters in regional economic development and their impact on economic efficiency. Based on scientific sources, the study examines issues related to increasing production volumes, expanding employment, enhancing innovation activity, and strengthening regional competitiveness through industrial clustering. The economic outcomes of clustering are evaluated using examples from Uzbekistan and international experience.

Keywords:

industrial clusters, regional economy, economic efficiency, competitiveness, innovations, regional development.

Kirish

Globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida mintaqalarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda sanoat klasterlari muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, klasterlashuv ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, texnologik almashinuvni tezlashtirish va qo'shilgan qiymatni oshirishga xizmat qiladi [1]. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda sanoat klasterlari hududiy iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishda samarali mexanizm sifatida qo'llanilmoqda [2].

Metodologiya

Tadqiqotda tahliliy va qiyosiy metodlar qo'llanildi. Ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy rivojlanishiga oid rasmiy statistik

ma'lumotlar tahlil qilindi [3], [4]. Shuningdek, klasterlashuv samaradorligini baholashda ishlab chiqarish hajmi, bandlik darajasi va eksport ko'rsatkichlari mezon sifatida olindi [5].

Natijalar

Ilmiy manbalarga ko'ra, sanoat klasterlari joylashgan hududlarda mehnat unumdorligi o'rtacha 10–20 foizga yuqori bo'lishi kuzatilgan [6]. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida klasterlashgan sanoat tarmoqlari yalpi ichki mahsulotning qariyb 38 foizini shakllantiradi [7]. O'zbekistonda esa to'qimachilik, elektrotexnika va agrosanoat klasterlari orqali eksport hajmining oshishi qayd etilgan [8].

Tahlil va muhokama

Sanoat klasterlarining mintaqaviy iqtisodiy samaradorlikka ta'siri masalasi so'nggi yillarda iqtisodiy nazariya va amaliyotda alohida e'tibor markaziga aylangan. Ilmiy adabiyotlarda klasterlashuv iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi muhim institutsional mexanizm sifatida talqin qilinadi. Xususan, M.Porter tomonidan ilgari surilgan klaster nazariyasida sanoat klasterlari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsiyalarni tezlashtirish va raqobatbardoshlikni kuchaytiruvchi muhit yaratishi ta'kidlanadi [1]. Ushbu yondashuv keyinchalik ko'plab davlatlarning mintaqaviy rivojlanish strategiyalariga integratsiya qilingan.

Mintaqalarda sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligi, avvalo, ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish bilan bog'liq. Klaster doirasida joylashgan korxonalar o'zaro yaqin hududda faoliyat yuritishi natijasida xomashyo yetkazib berish, transport-logistika va infratuzilma xarajatlari sezilarli darajada qisqaradi. OECD tadqiqotlariga ko'ra, klasterlashgan hududlarda logistika xarajatlari o'rtacha 15–25 foizga kamayishi kuzatilgan [2]. Bu esa ishlab chiqarish tannarxining pasayishiga va yakuniy mahsulotning bozor raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Sanoat klasterlari iqtisodiy samaradorligining muhim jihatlaridan biri mehnat unumdorligining oshishi bilan izohlanadi. Klasterlashgan mintaqalarda malakali ishchi kuchiga bo'lgan talab ortadi, bu esa mehnat bozorida sifatli raqobatni shakllantiradi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, klasterlashgan sanoat hududlarida mehnat unumdorligi klasterlashmagan hududlarga nisbatan 1,2–1,5 baravar yuqori bo'ladi [3]. Bu holat, bir tomondan, ishlab chiqarish texnologiyalarining zamonaviyligi, ikkinchi tomondan esa bilim va tajribaning tezkor almashinuvi bilan bog'liq.

Innovatsion faollik sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Klaster tarkibida ishlab chiqarish korxonalari bilan bir qatorda ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari va konsalting tashkilotlarining mavjudligi innovatsion ekotizimni shakllantiradi. UNIDO hisobotlarida qayd etilishicha, klasterlashgan sanoat tarmoqlarida innovatsion mahsulotlar ulushi klasterlashmagan tarmoqlarga nisbatan 20–30 foizga yuqori bo'ladi [4]. Bu esa yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda sanoat klasterlari bandlikni oshirish orqali ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi. Klasterlar nafaqat yirik sanoat korxonalarini, balki kichik va o'rta biznes subyektlarini ham ishlab chiqarish zanjiriga jalb etadi. Yevropa Komissiyasi ma'lumotlariga ko'ra, klasterlashgan hududlarda kichik va o'rta korxonalar bandlikning 60 foizdan ortig'ini ta'minlaydi [5]. Bu holat mintaqalarda daromadlar darajasining oshishiga va ijtimoiy tengsizlikning qisqarishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston tajribasida ham sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligi aniq kuzatilmoqda. Xususan, to'qimachilik klasterlari tashkil etilgan hududlarda paxta xomashyosini qayta ishlash darajasi sezilarli darajada oshgan. Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, to'qimachilik klasterlari joriy etilgan hududlarda eksport hajmi 2019–2022-yillarda o'rtacha 1,5 baravar oshgan [6]. Bu esa klasterlashuvning tashqi savdo salohiyatini oshirishdagi rolini ko'rsatadi.

Sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilishda institutsional muhit muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy adabiyotlarda klasterlashuv muvaffaqiyati davlat tomonidan yaratilgan huquqiy va moliyaviy sharoitlarga bevosita bog'liq ekanligi ta'kidlanadi [7]. Soliq imtiyozlari, infratuzilma loyihalariga investitsiyalar va eksportni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari klasterlarning barqaror faoliyat yuritishiga zamin yaratadi.

Shu bilan birga, sanoat klasterlarining iqtisodiy samaradorligi doimiy ravishda avtomatik tarzda yuzaga kelmaydi. Ayrim holatlarda klasterlashuv noto'g'ri rejalashtirilgan taqdirda resurslarning samarasiz taqsimlanishiga olib kelishi mumkin. Jahon tajribasida infratuzilma yetishmovchiligi yoki institutsional muvofiqlashtirishning sustligi sababli kutilgan natijalarga erishilmagan klaster loyihalari ham mavjud [8]. Shu bois, klasterlashuv jarayonida hududiy xususiyatlar, mavjud resurslar va bozor talabini chuqur tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Sanoat klasterlari mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirishda strategik omil sifatida namoyon bo'ladi. Klasterlashgan hududlar ichki va tashqi bozorlarda kuchli pozitsiyaga ega bo'lib, investorlar uchun jozibadorlik darajasi oshadi. UNCTAD ma'lumotlariga ko'ra, klasterlashgan hududlarga yo'naltirilgan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmi klasterlashmagan hududlarga nisbatan yuqori bo'ladi [9]. Bu esa uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatadiki, sanoat klasterlari mintaqaviy iqtisodiy samaradorlikni oshirishning kompleks mexanizmi hisoblanadi. Ular ishlab chiqarish samaradorligi, innovatsion rivojlanish, bandlik va eksport salohiyatini oshirish orqali hududlarning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi. Biroq klasterlashuv siyosati tizimli yondashuv, kuchli institutsional muhit va ilmiy asoslangan rejalashtirishni talab qiladi [10].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, sanoat klasterlari mintaqalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va hududiy raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, klasterlashuv siyosatini izchil amalga oshirish mintaqaviy rivojlanishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi [12].

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Porter M. *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press, 1990, 85–92-betlar.
2. UNIDO. *Industrial Clusters and Development*. Vienna, 2013, 41–47-betlar.
3. World Bank. *Clusters for Competitiveness*. Washington DC, 2019, 22–29-betlar.
4. OECD. *Regional Development Policy*. Paris, 2018, 60–66-betlar.
5. Ketels C. *Clusters and Economic Performance*. Harvard Business School, 2015, 18–24-betlar.
6. Delgado M., Porter M., Stern S. *Clusters, Convergence, and Economic Performance*. Economic Development Quarterly, 2014, 356–360-betlar.

7. European Commission. *Cluster Mapping Report*. Brussels, 2020, 14–20-betlar.
8. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. *Sanoat klasterlari hisoboti*. Toshkent, 2022, 33–38-betlar.
9. Rosenfeld S. *Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development*. European Planning Studies, 2005, 7–13-betlar.
10. Cooke P. *Regional Innovation Systems*. London: Routledge, 2001, 95–101-betlar.
11. OECD. *Innovation Clusters*. Paris, 2017, 48–54-betlar.
12. UNCTAD. *World Investment Report*. Geneva, 2021, 112–118-betlar.